

M. Tríska: O vojne a mieri v dejinách filozofie

Bratislava, Veda 1987, 300 s.

Kniha Miloslava Trísku *O vojne a mieri v dejinách filozofie* je svým tématem svrchovaně aktuální. Zápas o nejožehavější otázku současnosti se odehrává nejen v oblasti materiální a praktické, ale i v rovině ideově teoretické. Nejedná „zbraň“ duchovní sféry používaná v tomto zápolení má svůj původ v dobách dávné či bližší minulosti a s vývojem doby může dokonce dostávat kvalitativně nový obsah a meritorní smysl. K napsání práce vedly autora dva důvody: „Především existence současného válečného nebezpečí... Osudovost a vážnost současné situace mnozí ve světě ani u nás ještě plně nepochopili. Proto práce chce zprostředkovávat hlubší pohled na reflexi násilí a války, jakož i na hledání cest k nastolení trvalého „věčného“ míru... Druhý důvod vyplývá z prvního — realizovat aktuální požadavky na syntetický a podle možnosti systematický výklad otázek násilí, války a míru tak, jak se utvářely v reflexích jednotlivých myslitelů a filozofů v průběhu století“ (s. 7). (1)

Realizace tohoto náročného záměru v celé jeho hloubce a šíři by nebyla jednoduchá ani pro tým zkušených vědeckých pracovníků. Už proto — nehledě na některé výhrady, jež budou naznačeny později — je nutno ocenit odvahu a úsilí autora o zpracování a systematizaci široké historicko-filozofické látky, již byla v naší odborné literatuře věnována zpravidla jen okrajová pozornost.

Kromě vstupní a závěrečné části je publikace rozdělena do pěti základních a vnitřně dále členěných kapitol: *Starověký východ o násilí, válkách a jejich úloze; Antické myšlení a začátky křesťanství o násilí, válce a míru; Problém násilí, války a míru v epoše feudalismu; Sociálně filozofická problematika války a míru v období vzniku a rozvoje buržoazní společnosti; Marxisticko-leninská etapa rozvoje teorie války a míru.*

Škoda, že mimo pozornost autora zůstala analýza teoretické reflexe otázek války a míru v epoše imperialismu i v soudobé epoše, zejména v její nynější etapě. Tím byla práce ochuzena o teoreticky nejzávažnější a ideově politicky nejvýznamnější tematiku. Právě koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století se objevuje celá řada prací věnovaných výhradně otázkám války a míru a dřívější spory mezi tendencemi k „irenismu“ a „polemismu“ se přeměnily v rozpor mezi různými pacifistickými směry na straně jedné a otevřenou apologetikou válek na straně druhé. V realitě teoretické konfrontace tento rozpor v uvedené epoše, kvantitativně vzato, převážil nad ideovým zápasem mezi marxistickým pojetím války a míru a různými buržoazními koncepcemi zkoumané problematiky. V době po druhé světové válce v důsledku objevu a rozvoje zbraní hromadného ničení a rychle postupujících změn poměru sil ve prospěch socialismu a míru válka i mír dostaly kvalitativně nové dimenze, charakter i společenskou funkci. Mimo diskusi zůstává přínos pokusu autora o komplexnější a systematictější analýzu uvedené problematiky v dějinách předmarxistické filozofie.

Ve vstupní části *první kapitoly* se M. Tríska pokouší stručně objasnit původ a příčiny vzniku násilí a válek. Ve snaze o zkratku zjednodušuje marxistickou interpretaci ve dvojím smyslu. Nerozlišuje dost výrazně rozdíl mezi původem válek jako společenskohistorického jevu, zdrojem jejich existence v dějinách dosavadní civilizace, příčinami válek určité konkrétně historické epochy a faktickými nebo potenciálními příčinami vzniku určité či možné války. Do jisté míry se ztrácí ze zřetěle i skutečnost, že žádná válka nevzniká ze svých společenskohistorických, ekonomických, mocenskopolitických, ideových a dalších determinant sama od sebe, nýbrž vždycky jen prostřednictvím politiky buď v důsledku bezprostředního chtěného rozhodnutí, anebo jako více méně nechtěný a v tomto smyslu nahodilý účinek nerozvážených kalkulací a jimi vyvolaných realit. Kromě toho teze o *jednoznačně pozitivním stanovisku představitelů některých směrů k válkám* je příliš rigorózní, neboť i nejfanatičtější apologeti válek a násilí neopomíjejí připomínat některé jejich negativní funkce a projevy. Hlavní obsah první kapitoly je však zdařilý. V dalších dvou částech se autorovi podařilo stručně, avšak obsažně postihnout vztah mezi určitou konkrétní historickou situací v Mezopotamii a Egyptě a názory na otázky války a míru vyjádřené v některých mýtech, náboženském kultu, v eposech a ně-

(1) Slovenský text v parafrázích i citátech převádím do češtiny.

kterých dalších písemných materiálech. Analýza odrazu uvedené tematiky v náboženskofilozofickém myšlení staré Indie přibližuje čtenáři způsob uvažování představitelů této dávné kultury a vytváří zároveň jeden z východních předpokladů pro pochopení stanovisek M. K. Gandího, jednoho z nejvýraznějších myslitelů konce minulého a první poloviny našeho století. Podobně rozbor stanovisek taoismu, konfucianství, názorů Muo-tiho a legistů k otázce války a míru může do jisté míry přiblížit historické kořeny některých ideových proudů novodobého čínského politického a vojenskopolitického myšlení.

Vnitřně sevřenou, logicky koherentní a obsahově ucelenou podobu mají všechny části druhé kapitoly. Zejména zdařilá je analýza zkoumané problematiky v řecké a římské mytologii, dramatech a eposech i v názorech významných politických činitelů a filozofů této doby. Ačkoli tuto tematiku u nás již před více než padesáti lety velmi podrobně a plasticky zpracoval J. Fišer, (2) návrat k ní má v současné době své opodstatnění. Teoreticky relevantní a ideově aktuální je i nástin problematiky války a míru v judaismu, raném křesťanství a v některých pracích Aurelia Augustina.

Ke křesťanskému pojetí války a míru, jeho vývoji a rozpornosti se autor vrací ještě několikrát, což vzhledem k mimořádné pozornosti církve k problému, v němž se z jejich hledisek nezřídka snoubí záležitosti „světské“ a „boží“, není jistě nahodilé. V *třetí kapitole* autor především zaznamenává posun v oficiálním stanovisku církve k otázkám války a míru, jak jej ve své *Summě teologické* teoreticky zdůvodnil Tomáš Akvinský. Na rozdíl od této části je analýza názorů na válku a mír v husitském revolučním hnutí příliš atomizovaná do jednotlivých postav. Chybí poštěnění pojící linie, jež v realitě dějin učinila z konglomerátu blízkých, avšak nikoli totožných názorů, postojů a snah určité relativně jednotné hnutí, jehož počáteční dynamika a nezdolnost postupně podléhala rozpornosti třídních zájmů a s ní spjatých sporů o politické, ideologické a náboženské priority.

Jádro práce — a to nejen z hlediska rozsahu, ale i výběrem duchovních reprezentantů zkoumané epochy a úrovní analýzy jejich názorů a stanovisek — představuje *čtvrtá kapitola*. Autor si především všímá, jak se problematika války a míru odráží v pracích N. Machiavelliho, (3) E. Rotterdamského, T. Mora, T. Campanelly a některých dalších renesančních myslitelů. Zároveň postihuje některá nová stanoviska k hodnocení válek v pracích křesťanských teologů. K pochopení teoretických východisek a určitých stanovisek současného protestantismu k problému války a míru může přispět nástin analýzy prací M. Luthera, U. Zwingliho, J. Kalvína. Autor dále naznačuje, že praktikopolitická stanoviska J. A. Komenského nebyla vždy tak jasně protiválečně vyhraněna jako jeho teoretické práce. Zároveň postihuje i některé nové přístupy k hodnocení válek, s nimiž v katolické církvi přišli F. Vitoria a F. Suarez. Bez zajímavosti není ani jeho interpretace projektu věčného míru abbého de Saint-Pierra. Za povšimnutí stojí i analýza otázek války a míru v pracích evropských myslitelů z období buržoazních revolucí. F. Baçona, T. Hobbese, R. Descarta, B. Spinozu, G. W. Leibnize, P. H. D. Holbacha, C. A. Helvétia, J. J. Rousseana a některé další osobnosti představuje čtenáři z hledisek, jež v běžné dějinné filozofické literatuře zůstávají zpravidla v pozadí. Hlubší analýzu, jak se zdá, by si zasluhovala díla H. Grotia a E. de Vattela. Při členění čtvrté kapitoly se autorovo vymezení historických etap dostalo do jistého rozporu s historickou určeností jejich reprezentantů. Do její poslední části, nazvané období klasického kapitalismu, byli zařazeni mimo jiné představitelé německé klasické filozofie, z nichž většina se narodila a žila o řadu let dříve než představitelé utopického socialismu, jejichž díla byla analyzována v předchozí části, nazvané období buržoazních revolucí. Jinak je analýza otázek války a míru v dílech I. Kanta, J. G. Herdera, J. G. Fichte a G. W. F. Hegela přínosná a zdařilá. Názory ruských revolučních demokratů na zkoumanou problematiku byly nastíněny jen zblůžně. Pro svou rozpornost a místo v protiválečném boji by si všestrannější rozbor zasloužovalo dílo L. N. Tolstého. Představa o Nietzsche jako skutečném filozofovi války podléhá zjednodušenému klišé. Hluboce rozporná byla nejen celá jeho filozofie, ale i jeho postoj k válce a míru. (4) Ostatně do jisté míry to platí i o některých dalších autorech.

(2) *Válka a mír v antické filozofii*. Praha, Čin 1935.

(3) Nezdá se ovšem, že postoj Machiavelliho k válkám byl jednoznačně pozitivní. Ačkoli používání vojenské síly za daných podmínek považoval za nevyhnutelné, nejednou varoval před negativními důsledky jejího zneužití. Blíže viz *Vlády a státy*, Zlín 1939, ss. 42, 117, 228; *Vladař*, Praha 1940, s. 306.

(4) Na tuto skutečnost vedle řady zahraničních autorů upozorňuje u nás i profesořka Popelová v knize *Rozpad klasické filozofie*. Praha, Svoboda 1968.

Předmětem poslední kapitoly je nástin marxisticko-leninské teorie války a míru. Autor ji dělí na tři části: *Otázky války a míru v dílech zakladatelů marxismu; V. I. Lenin o válce a míru; Válka a mír v dokumentech mezinárodního komunistického hnutí po druhé světové válce.* Po přečtení této kapitoly se vnučuje řada otázek: není zde kvalitativní rozdíl mezi marxisticko-leninskou koncepcí války a míru a ztvárněním tohoto problému v nemarxistickém myšlení vyjádřen spíše verbálně než věcným teoretickým rozbořem? Podařilo se doložit několikrát připomínaný rozvoj marxisticko-leninské teorie války a míru také obsahově? Jak se v podmínkách atomového věku změnil mimo jiné vztah mezi válkou a politikou, funkce a úloha válek, problém spravedlivých a nespravedlivých válek, vztah válek, míru a revoluce, podmínky a předpoklady mezinárodní bezpečnosti vůbec a obrany socialismu zvláště? Je zde v potřebné míře zachycena nová kvalita konkrétně historických, třídně politických a nadtrždních celospolečenských realit a zájmů a jejich odraz v politice i v teorii marxismu-leninismu? Není zde protiválečné úsilí zemí socialistického společenství chápáno převážně jako sled reprodukce obsahu po sobě následujících programů míru?

I přes tyto otázky a výhrady kniha Miloslava Tríska *O vojne a mieri v dejinách filozofie* skýtá řadu podnětů a lze ji doporučit čtenářské pozornosti. V relativně ucelené podobě, s přihlédnutím ke konkrétně historické zkušenosti a s důrazem na uzlové body dějinného vývoje autor seznamuje veřejnost s názory nejvýznamnějších myslitelů na otázku, jež se dotýkala života a smrti nejdříve tisíců, později statisíců a miliónů lidí, a v dnešní době se stala křížovatkou mezi bytím a nebytím. Při hledání cest k žádoucí perspektivě není marné vracet se i k poučením minulosti tím spíše, že na rozdíl od všech předchozích epoch skutečnou alternativou současnosti již není možnost vojenského vítězství toho či onoho společenského zřízení nad druhým, nýbrž buď mírové řešení existujících rozporů a spolupráce při překonávání globálních problémů, nebo společný a všeobecný zánik.

Iľja Žáček

R. Roško a kol.: Zbližovanie robotníkov a inteligencie

Bratislava, ÚFS SAV 1986, 232 s.

Zvykli jsme si rozdělovat sociologické práce na teoretické studie a na výsledky empirických sociologických výzkumů. Ve výzkumné produkci sociologických pracovišť se však čas od času objeví publikace, která teoretická východiska podrobuje empirickému ověření a spojuje informativnost výzkumné zprávy s teoretickým přínosem monografie. Podle mého názoru k takovým patří i studie kolektivu pracovníků Ústavu filozofie a sociologie SAV vedeného Robertem Roškem.

Zvýšené nároky na sociologickou práci se odrážejí v požadavku a bezprostřední společenské potřebě průběžného budování teorií středního dosahu jako součásti běžné sociologické produkce. Slovenští sociologové vytyčili tento úkol na svém prvním sjezdu v závěrečných jednáních druhé pracovní skupiny „Dynamika vzťahov socialistického spoločenského, skupinového a individuálneho vedomia“ slovy: „...formovanie strednourovňovej teórie je dôležitou formou prekonania nesystematickosti a roztrieštenosti deskriptívno-empirického prístupu k spoločenskej realite. Samotná teória strednej úrovne skrýva v sebe značné prakticko-kvalifikačné možnosti, ktoré zefektívňujú využitie sociologických poznatkov v spoločenskej praxi.“ (1)

Soubor studií výzkumného kolektivu K. Čukan, J. Košta, A. Ritomský, R. Roško (vedoucí) a F. Tašký je jednak souhrnným výsledkem rozboru výzkumných dat národní části mezinárodního projektu Sbližování dělnické třídy a inteligence, zároveň však představuje cenný (a v současné sociologické produkci dosti řídký) příspěvek k rozvoji marxistické sociologické teorie spolu s její částečnou verifikací. Tato skutečnost se také stala rozhodujícím důvodem pro zpracování předkládané recenze.

Struktura publikace napovídá, jakým způsobem a s jakými východisky autoři k výzkumu sbližování dělnické třídy a inteligence přistupovali, jaké výzkumné otázky si kladli. Text sestává z metodického a ze čtyř věcně orientovaných autorských příspěvků. Předložená recenze je členěna na část věnovanou všeobecnému informativnímu přehledu o obsahu publikace a na podrobnější rozbor teoretických výsledků výzkumné práce, které jsou soustředěny především v nejrozsáhlejší kapitole věnované základu procesů sbližování dělnické třídy a inteligence — rozvoji socialistické formy přivlastňování v naší společnosti.